

Solitonok a történelemben I.

GORE VIDAL - JULIANUS

GONDOLAT-BUDAPEST 1969

A MŰ EREDETI CÍME:

GORE VIDAL: JULIAN

WILLIAM HEINEMANN LTD.

LONDON, 1963.

FORDÍTOTTA

RÓNA ILONA

i.u. 350 körül:

(-)

- Honnan jövünk, hova tartunk, és mi az értelme utunknak?
- Te keresztény vagy. – Ezt óvatosan jelentette ki, hogy se állításnak, se kérdésnek ne vehessem. Ha e jelenetnek tanúja lett volna, bizonyára becsukódnak lelkem kapui, így azonban várakozó álláspontra helyezkedtem. Eszembe jutott György püspök véget nem érő magyarázata a “hasonlatosról”, mely ellentétes az “egyazonnal”. Felcsendült bennem a diakónus hangja, amint Arius dalait énekli. S magamat is hallottam, amint felmondom a leckét a macellumi kápolnában. Aztán megjelent előttem a bőrkötéses Biblia, amelyet György püspök búcsúzásul ajándékozott: “Uradat Istenedet ne rágalmazd”.
- Nem – szólt ünnepélyesen Maximus. – Az az örök sötétség útja. Meglepődtem. – Hiszen nem mondtam semmit.
- Idéztél a zsidók egyik könyvéből, az Exodusból. “Uradat Istenedet ne rágalmazd.”
- De nem mondtam ki hangosan.
- Gondoltad.
- Belelátasz a gondolataimba?
- Amikor az istenek megadják nekem ezt a képességet, belelátok.
- Nos, tekints belém figyelmesen, és mondd meg, keresztény vagyok-e?
- Nem szólhatok helyetted, s nem közölhetem veled, amit látok.
- Úgy hiszem, létezik a Teremtő, aki kezdetben mindent létrehozott, egy mindenható hatalom...
- S ez szerinted ugyanaz az isten, aki Mózeshez szólt?

– Engem erre tanítottak.

– Pedig az az isten mégsem lehetett mindenható. Megteremtette a földet, az eget, az embert és az állatokat. De Mózes szerint nem teremtette meg a sötétséget, sőt az anyagot sem, hiszen a föld már ott volt előtte, csak láthatatlanul és alaktalanul, ő csak megformálója volt annak, ami már létezett. Nem többet ér-e akkor Platón istene, akinek intésére a világegyetem olyanná vált, “mint egy élőlény, melynek lelke van és értelme a színigaz felismerésére Isten rendelése folytán”?

– Ezt a Timaiosz mondja – mormogtam gépiesen.

– És aztán ott van a zavaros ellentmondás a zsidók írása és a Názáreti írása között. Az első istene állítólag istene a másodiknak is... De azért a második egyben a Názáreti atyja is...

– Kegyelem révén. Lényegük hasonló, bár nem ugyanaz.

Maximus nevetett. – Jól megtanultad, ifjú ariánusom.

– Igen, ariánus vagyok, mert úgy vélem, lehetetlen abban hinni, hogy Isten egy ideig ember volt, és árulás címén kivégezték. Jézus próféta volt – valami rejtélyes módon Isten fia – igen, de nem ő volt az Egy Isten.

– Még csak nem is Isten követe, hiába erőlködik a kitűnő tarzusi Pál, aki azt próbálta bebizonyítani, hogy a zsidók törzsi istene azonos az egyetemes Egy Istennel. Pál minden szava ellentétben áll a zsidók szent irataival. A rómabeliekhez, majd a galatákhöz írt leveleiben Pál azt állítja, hogy Mózes istene nemcsak a zsidók, hanem egyben a keresztények istene is. A zsidók írása ezt száz helyen is tagadja, így szólt az Úr: “Elsőszülött fiam az Izrael.” Nos, ha a zsidók istene valóban az Egy Isten lenne, amint Pál állítja, miért tartotta volna fönn egy ilyen jelentéktelen faj számára a fölkenetséget, a prófétákat és a törvényt? Miért tűrte akkor, hogy az emberiség többi része évezredek át sötétségben tévelyegjen és hamis isteneket imádjon? Igaz, a zsidók is elismerik, hogy istenük “féltve szerető”, de nem különös ez egy mindenható istentől? Mit félt? Mire féltékeny? És kegyetlen is, mert az apák bűnét megbosszulja az ártatlan fiákban. Nem elfogadhatóbb-e akkor az a Teremtő, akit Homérosz és Platón ír le? Hogy van egy lény, aki minden életet felölel, ő maga is minden élet, és ebből a forrásból származnak az istenek, a démonok, az emberek? Vagy hogy a híres orphikus orákulumot idézzem, melyet a galileánusok kezdenek kisajátítani a maguk számára: “Zeusz, Hadész, Héliosz – három isten egyetlen Istenségben.”

– Annak az Egynek sok... – kezdtem, de Maximusnál fölösleges befejezni a mondatot, ő előre látja az ember gondolatmenetét.

– Hogy lehet ezt a sokat cáfolni? Vajon minden indulat egyforma? Vagy valamennyinek megvan a külön jellegzetessége? És ha minden fajnak megvannak a sajátos tulajdonságai, vajon ezeket nem isten adta? Ha pedig nem ő adta, akkor ezeket a jellemvonásokat nem inkább egy sajátos nemzeti isten jelképezhetné? A zsidóknál irigy, indulatos patriarcha. Az okos, nőies szíriaiaknál olyan, mint Apollón. Vagy

vegyük a germánokat és a keltákat, e harcias, vad népeket. Véletlen talán, hogy ők Arészt, a hadistent imádják? Nem kell-e szükségszerűnek tartanunk, hogy így van? A régi rómaiak belemélyedtek a törvényalkotás és a kormányzás problémáiba... és ki az istenük? Az istenek királya: Jupiter. S valamennyi istennek számtalan jellemvonása és számtalan neve van, mert az égben ugyanúgy sokféleség uralkodik, mint az emberek között. Akad, aki felteszi a kérdést: vajon mi teremtettük ezeket az isteneket, avagy ők teremtettek bennünket? Nos, ez régi vita. Vajon mi az istenség lelkében létrejött álmoképek vagyunk-e, vagy mindegyikünk külön-külön álmodik, s létrehozza a maga valóságát? Bizonyosan ezt nem tudhatjuk, de minden érzékünk amellet szól, hogy létezik egy teremtés, melyben mi mindörökké benne foglaltatunk. A keresztények ránk akarják kényszeríteni az egyetlen, végleges, rideg mítoszt arra, amiről tudjuk, hogy sokféle és sajátos. Sőt még mítosznak sem mondhatom, mert a Názáreti valóban létezett, húsból és vérből való volt, holott az istenek, akiket imádunk, soha nem voltak emberek. Inkább tulajdonságok és képességek, melyeket a költészet alkotott meg épülésünkre. A keresztre feszített zsidó imádatával minden költészet kihalt. A keresztények gyönyörűséges legendáink helyébe egy vallásreformátor zsidó rabbi halálának körülményeit vizsgáló, rendőri jegyzőkönyvet akarnak adni nekünk. És ebből a képtelen anyagból remélik megalkotni valamennyi eddig ismert vallás szintézisét. Még ünnepeinket is kisajátítják. Helyi istenségekből szenteket formálnak. Ellopják misztikus istentiszteleteinket, különösen Mithrasz kultuszát sajátítják ki. Mithrasz papjait az “atyám” megszólítással illetik a hívők, és így szólítják a keresztények is az ő papjaikat, sőt utánozzák a mi tonzúránkat is, s azt remélik, hogy ezzel hatnak az újonnan megtértekre, felidézvén bennük a régi hitszokások emlékeit. Most elkezdik a Názáretit “megváltó”, sőt újabban “gyógyító” néven emlegetni. Miért? Mert a mi isteneink közül Aszklépioszt övezi a legnagyobb szeretet, akit mi megváltónak és gyógyítónak nevezünk.

– De a Mithrasz-kultuszban semmi sincs, amit a keresztény misztériumhoz hasonlíthatnál – érveltem az ördög nevében. – Mit szólsz az eukharishtiához, ahhoz, hogy magunkhoz vesszük a kenyeret és a bort, mert amint Krisztus mondotta: “Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, örök élete van annak.”

Maximus mosolygott. – Nem árulok el semmiféle titkot Mithrasról, ha közlöm veled: mi is magunkhoz vesszük ezt a jelképes étket, idézvén a perzsa Zarathusztra próféta szavait, aki a következőket mondta az egyistenhívőknek... tehát Mithrasz híveinek is: “Aki eszik az én testemből és iszik az én véremből, s ilyenformán eggyé válik velem, én pedig vele, az üdvözülni.” És ezt hat évszázaddal a Názáreti születése előtt mondotta. Elámultam. – De hiszen Zarathusztra ember volt...

– Próféta. A templomban leütötték az ellenségei, s ő haldokolva a következőket mondta: “Bocsásson meg nektek Isten, amiképp én is megbocsátok.” Nem, valóban nincs semmi olyan, ami szent előttünk, s amit a galileánusok el ne loptak volna

tőlünk. Számtalan zsinatjuknak legfőbb feladata, hogy magyarázatát adják a hasonló kölcsönzéseknek. Valóban nem irigylem őket.

– De én olvastam Porphyriust... – kezdtem.

– Nos, akkor magad is tudod, mennyire ellentmondanak önmaguknak a galileánusok.

– Nos, és a hellenizmus ellentmondásai?

– A régi legendák szükségképpen zavarosak és bonyolultak. Mi azonban soha egyikről sem állítottuk, hogy *betű szerint* igazak. Ezek csupán az istenek rejtett üzeneteit tartalmazzák, mert ezek az istenek együttvéve az Egyetlennek különböző megjelenési formái. Természetesen értelmeznünk kell ezeket, ami némelykor sikerül, máskor viszont kudarcot vallunk. De a keresztények kötik magukat ahhoz, hogy betű szerint igaz az a könyv, amelyet a Názáreti halála után jóval később írtak meg. Pedig ez a könyv is sok gondot okoz nekik, s kénytelenek szüntelenül megmásítani az értelmezését. Azt például sehol sem mondja ki, hogy Jézus valóban Isten volt.

– Kivéve Jánost – vágtam közbe: – “És az Ige testté lett és lakozék mi közöttünk.”

– Nos, ez is értelmezés kérdése, mert például mit jelent pontosan az “Ige”? Vajon valóban azt, mint ma állítják, hogy azonos a Szentlélekkel, aki ugyancsak Isten és egyben Jézus is? Lám, ismét eljutunk ama hármasság istentelenséghez, melyet ők “igazságnak” neveznek, és íme itt áll nobilissimus Julianus, aki ugyancsak az igazsághoz kíván eljutni.

– Úgy van, ezt akarom – feleltem, és különösen éreztem magam. A fáklyák füstje sűrűn ülte meg a helyiséget, minden elmosódott, és valószerűtlennek látszott. Ha hirtelen megnyílnak a falak, és kápráztatóan süt ránk a nap, akkor sem lepődtem volna meg. De Maximus aznap nem folyamodott semmiféle mágiához. Végig tárgyilagos maradt.

– Nincs olyan ember, aki megmondhatja a másoknak, mi az igazság. Itt az igazság mindenütt körülöttünk, csak hogy mindenkinek a maga útján kell rátalálnia. Platón is része az igazságnak, amint Homérosz is. És része a zsidók Istenéről szóló történet is, ha az ember nem veszi figyelembe önző megnyilatkozásait. És mindig ott az igazság, amikor az ember megérzi benne az istenséget. A theurgia révén eljuthatunk ehhez a felismeréshez. És a költészet révén is. Vagy pedig az istenek maguk nyitják fel szemünket, isteni akaratuk szerint.

– Az én szememet nem nyitották fel.

– Nem.

– De azzal tisztában vagyok, mit akarok megtudni.

– Csak hogy falba ütközzöl, amint az előbb is nekimentél a tükörnek.

Nagyon komolyan szembenéztem vele. – Maximus, kaput mutass nekem, ne tükröt.

Hosszasan hallgatott. Mikor ismét megszólalt, nem nézett rám, hanem elmélyedt

Kübelé arcvonásai vizsgálatában. – Te keresztény vagy.

– Én nem vagyok semmi.

– Csakhogy te nem lehetsz más, mint keresztény, családod hite ez.

– Kereszténynek kell *látszanom*. Ennyi az egész.

– S attól nem félsz, hogy hipokritává kell lenned?

– Attól még jobban félek, hogy nem ismerhetem meg az igazságot.

– És kész vagy rá, hogy bevezetess Mithrasz titokzatos szertartásaiba?

– Ez lenne hát az útja?

– Ez is egy út. Ha készen állsz a kísérletre, elvezethetlek a kapuig. De be csak egyedül léphetsz. A kapun túl már nem támogathatlak.

– És mi lesz, ha belépek rajta?

– Megtudod, mit jelent meghalni és újra születni.

– Nos, Maximus, akkor te leszel a tanítóm és az útmutatóm is.

– Természetesen, én leszek! – mosolyogva folytatta: – Ez a mi sorsunk. Emlékszel, mit mondtam? Nincs más választásunk egyikünknek sem. A Sors döntött így. Együtt kell haladnunk a tragédia beteljesüléséig.

– Tragédia?

– Az emberélet tragikus: szenvedés és halál a vége.

– De mi van a szenvedés és a halál után?

– Ha átléped Mithrasz küszöbét, tudni fogod, mit jelent az, túljutni a tragédián, túljutni mindenem, ami emberi, egyesülni Istennel.

(-)

JULIANUS AUGUSTUS

351 márciusában avattak be Mithrasz misztériumaiba.

Egy órával napkelte előtt Oribasius, a két katona meg én kiléptünk a házból. A lejtő lábánál Maximus kilenc atya kíséretében várt bennünket. Szótlanul kapaszkodtunk fel a hegyoldalra. A kijelölt helyen, egy fügefafa tövében megpihentünk, s vártuk a napfelkeltét.

Az égbolt sötétje egyre halványodott, a hajnali csillag kéken tündökölt, szertefoszlottak a sötét felhők. Pontosan abban a pillanatban, amikor a látóhatár peremén feltűnt a Nap, egyetlen fényyaláb vetődött a mögöttünk levő sziklára. Akkor eszméltem rá, hogy nem akármilyen közönséges szikla az, hanem bejárat a hegy belsejébe. Imádkoztunk a Naphoz és kísérő társához, Mithraszhoz, megváltónkhoz.

Mihelyt a Nap a látóhatár fölé emelkedett, Maximus megnyitotta a hegy kapuját, s beléptünk egy kis barlangba, ahol sziklába vájt ülőhelyek voltak. Itt Oribasiusnak meg nekem azt mondták, várakozzunk, míg a Mithrasz-atyák bevonulnak a belső barlangba, a szentélybe. Ezzel kezdődött életem legemlékezetesebb napja: a méz, a kenyér és a bor napja; a hét kapu, és a hét csillagzat napja; a felelősségrevonás és a

jelszavak napja; az imádság napja; a végén pedig (a Holló, az Ara, a Katona, az Oroszlán, a Perzsa, a Nap Hírnöke és az Atya után) a *Nama Nama Sebesio* napja.

Libanius: Valamennyi misztérium közül, az eleusziszit leszámítva, a mithraizmus a leglenyűgözőbb, mert a szertartások során a hívő valósággal meggyőződik minden földi hiúság tarthatatlan ostobaságáról. A felavatott a hét szakasz valamennyi állomásánál azt cselekszi, amit a nap folyamán átél a lelke, napkeltétől, a hét szakaszt megjárva, s ezek mindegyikén megszabadul egy-egy emberi bűnétől. Arésznél visszatér forrásához a háború kezdeményezésének vágya. Zeusznál a becsvágy távozik belőle, Aphroditénél a nemi indulatok, és így tovább mindaddig, míg lelke meg nem tisztul. Azután... Nos, többet nem mondhatok. *Nama Nama Sebesio*.

(-)

JULIANUS

AUGUSTUS

Mikor véget ért a nap, támolyogva hagytuk el Oribasiusszal a barlangot: újjászülettünk.

És ekkor történt. Feltekintettem a leáldozni készülő Napra, s megszállott a fény. Megadatott nekem, ami nagyon kevés em bernek jut osztályrészül: láttam az Egyetlent. Hélios magába ölelt, és ereimben vér helyett fény keringett.

Mindent megláttam. Láttam az egyszerűséget a teremtés szívében. Ez az, amit az istenség segítsége nélkül lehetetlen felfogni, mert ez meghaladja a szóval kifejezhető, meghaladja az értelmet: mégis oly egyszerű és kézzelfogható, szinte csodálkoztam, hogyan lehet *nem* látni, ami mindenütt jelen van, s épp annyira részünk, amennyire magunk is részei vagyunk. A barlang belsejében próbatételben és tanításban volt részem. De amit kint átéltem, az kinyilatkoztatás volt.

Istent magát láttam, amint a zsályabokrok között térdeltem, és arcomra hullt a lenyugvó Nap vörös fénye. Hallottam, amit nem lehet leírni vagy elmondani, s láttam, ami sem szóval, sem képpel ki nem fejezhető. S még ma, annyi év után is, éppoly elevenen él bennem, mint ahogy akkor áthatott. Mert akkor, a meredek hegyoldalon választottam ki arra a nagy feladatra, melyért mai napig is küzdök: az Egy Isten imádatának helyreállításáért, a maga teljes, gyönyörűséges egyedülvalóságában.

Ott térdepeltem mindaddig, míg a Nap letűnt az égről, s utána még a sötétségben is, úgy mondják, egy teljes óráig. Még mindig térdepeltem, mikor Oribasius nyugtalanodni kezdett, megérintett és felriasztott... vagy helyesebben talán elaltatott, mert számomra a "valóságos" világ azóta mindig álomnak tűnik, Hélios látomása pedig valóságnak.

– Jól vagy, nincs semmi bajod?

Bólintottam s talpraálltam.

– Láttam... – kezdtem, de nem folytattam. Nem tudtam megmondani, mit láttam. S még ma sem, amikor emlékezéseimet írom. Nem tudom kifejezni, amit akkor átéltem, mert semmiféle emberi tapasztalathoz nem hasonlítható.

Maximus azonban nyomban világosan látta, mi történt velem.

– Kiválasztatott – mondta. – ő már tudja.

(-)

Néhány hét múlva, nagy meglepetésemre meghívást kaptam a palotába. A megjelölt időben pontosan megjelentem, s egy tágas terembe vezettek, ahol a heverőn egymás mellett feküdt Gallus és Constantia.

A terem közepén két meztelen ökölvívó küzdött életre-halálra. Mélységes megütközést keltett bennem ez a botrányos jelenet. Mihelyt kissé összeszedtem magam, igyekeztem felhívni a figyelmet jelenlétemre. Köhögtem, köszöntést mormogtam. Ügyet sem vetettek rám. Gallus és Constantia teljesen belefeledkezett a véres látványosságba. Mindenki tudja rólam, hogy irtózom a gladiátorviadaloktól, mert azok a vadállat színvonalára süllyeszti az embert. Nem az erre kényszerült szerencsétleneket kívánom becsmérelni, a nézőkre gondolok.

De különösen Constantia magatartása döbbenett meg. Alig hittem a szememnek: ez a tágra nyílt szemmel bámuló, női mivoltát megcsúfoló személy Nagy Constantinus leánya, az Augustus testvérhúga, a Caesar hitvese? Sokkal inkább emlékeztetett elvetemülten kegyetlen kéjnöre. Pedig magán viselte a flaviusi leszármazás minden előkelő jegyét: erős áll, határozott, nagy orr, szürke szem. Nézte a verejtékező, vérző férfiakat, s hol az egyiknek, hol a másiknak kiáltotta oda: “Öld meg!” Egy-egy különösen erős csapás láttára furcsa lihegést hallatott, mint nők szoktak nemi aktus közben. Constantia igazán döbbenetes volt.

Néztük a küzdelmet, míg az egyik öklöző holtan maradt a porondon. Mikor összerogyott, Gallus leszállt a heverőről, karját a véres győztes nyaka köré fonta, mintha az rendkívüli szolgálatot tett volna neki. Majd kéjes gyönyörrel, ujjongvakacagva rugdosni kezdte a holttestet. Az volt a benyomásom, hogy megtébolyodott. Soha életemben nem láttam emberi arcot, amely ennyire tükrözte volna a belsejében lakozó fenevadat.

– Hagyd abba, Gallus! – kiáltott rá Constantia, mert végre figyelmes lett rám, s felállt.

– Mit? – kérdezte Gallus még szinte önkívületben, de aztán ő is észrevett. – Igen, igen – motyogta, és öltözékét igazgatta. Eközben rabszolgák jelentek meg, és kivitték a holttestet.

Constantia ragyogó mosollyal közeledett felém.

– Mily öröm ez nekünk, hogy a híres Libaniust palotánkban köszönhetjük.

Előírásosan üdvözöltem, s közben meglepődve állapítottam meg, hogy milyen dallamos a hangja, és kitűnően beszél görögül. Egy szempillantás alatt fűriából királynővé változott:

Gallus is elém jött, és csókra nyújtotta kezét. Éreztem a vért az ajkamon.

– Helyes, nagyon helyes – mondta olyan tétova tekintettel, mint a részeg. Ezután egy szót sem szólt hozzám többé, hanem hitvesét kézen fogva ellejtett mellettem. Ezzel véget ért az egyetlen audiencia, amelyben részem volt. Leverten távoztam.

A következő pár évben elkövetett gáztetteik csak Caligula rémségeihez mérhetőek. Mindketten egyformán pénzsóvárok voltak. Constantia csak töménytelen arany összeharácsolásával érthette el politikai céljait. Minden eszközt felhasznált: zsarolást, közhivatalok áruba bocsátását, vagyoneklobzást. Magam is ismertem egy családot, amely szintén belekeveredett vagyongyarapító machinációiba. Sajátságos eset volt. Leányuk egy rendkívül szép alexandriai ifjúhoz ment feleségül, s anyja, kit mindenki makulátlan matrónának tartott, beleszeretett vejébe. Egy évig üldözte szerelmével sikertelenül a fiatal férjet, míg az végül is kijelentette: ha nem hagy fel zaklatásaival, visszaköltözik Alexandriába. Az asszony valósággal esztét vesztette dühében. Constantiához fordult, s egész vagyont ajánlott fel neki, ha elfogadja s kivégeztesse vejét. Constantia átvette a pénzt; a szerencsétlen férfit koholt vád alapján letartóztatták, és kivégezték. Constantiában volt bizonyos perverz humorérzék. A kivégzett fiatalember nemiszervét a következő rövid levél kíséretében küldette el a matrónának: “Végre a tied!” Az asszony megtévelyedett. Antiochiában szélteben-hosszában tárgyalták a felháborító esetet. És megkezdődtek a rémuralom napjai.

(-)

A lakoma véget ért, s ekkor Gallus hozzám fordult: – Te velem jössz! – mondta. Követtem, amint a hajlongó udvaroncok sorfala közt hálósobájába vonult, ahol két eunuch várt reá.

Eddig soha nem láttam egy Caesar vetkőztetési szertartását. S most lenyűgözve bámultam, amint a két eunuch az előírásos szöveget mormolva, vetkőztette Gallust, ő pedig elnyújtózott elefántcsont karszékében, tudomást sem véve jelenlétükről. Sem fennhéjzás, sem tartózkodás nem volt ebben. Mikor már nem volt rajta semmi, egy kézmozdulattal eltávolította a vetkőztetőket, s kiadta a parancsot: – Hozzatok bort.

Miközben felszolgálták a bort, beszélni kezdett hozzám, vagy hogy pontosabban fejezzem ki magam: felém fordulva beszélt. A lámpafényben erősen piroslott az arca az italtól, homlokába hulló szőke haja szinte fehérnek tűnt. Észrevettem, hogy még mindig szép alkatú teste már vastagszik a hasánál.

– Constantia szeretne megismerni téged. Sokszor emleget. De persze most nem jöhetett velem. Egyikünknek mindig Antiochiában kell maradnia. Kémek. Árulók.

Nem becsületes senki. Felfogod, mit jelent ez? Senki. Az ember nem bízhat senkiben, saját húsában és vérében sem.

Tiltakozni próbáltam, hűségemet hangoztattam. Gallus azonban tudomást sem vett rólam.

– Minden ember gonosz. Erről már régen meggyőződtem. Bűnben születnek, bűnben élnek, bűnben halnak meg. Egyedül Isten válthat meg bennünket. Imádkozom, hogy váltsion meg engem is.

Keresztet vetett csupasz mellére.

– De azért még ilyen gonosz világban is nagyszerű dolog Caesarnak lenni. Innen – húzott meg a levegőben egy képzeletbeli magassági szintet – láthatod valamennyiüket. Belelátsz a játékaikba. Ők azonban nem látnak téged. Némelykor áruhában éjszaka bejárom az utcákat. Hallgatom a beszédüket. Figyelem őket abban a tudatban, hogy tetszésem szerint bármit tehetek velük, s ők egy ujjal sem érinthetnek. Ha kedvem tartja, erőszakkal magamévá teszek egy asszonyt, vagy egy sikátorban megölhetek egy férfit. Megtehetem, némelykor meg is teszem. – A homlokát ráncolta. – De ez is gonoszság. Tudom. Igyekszem is elkerülni. De mikor mégis megteszem, úgy érzem, hogy általam valami magasabb akarat cselekszik. Én Isten gyermeke vagyok. Bármily gyarló lettem is, ő teremtett, s hozzá térek vissza. Azzá lettem, amivé ő kívánt teremteni, s ezért vagyok jó.

Őszintén szólva elképesztett ez az önbizalom, de arcom nem árult el egyebet tisztelettudó érdeklődésnél.

– Templomokat építetek, számos rendet alapítottam a hit ápolására. Irtom az eretnekséget, bárhol lelem is fel. Cselekvő tényező vagyok a jó oldalán. Ennek így kell lenni. Erre születtem. Alig tudom elhinni, hogy a testvérem vagy. – Gondolatai minden átmenet nélkül csapongtak egyik tárgyról a másikra. Most tekintett rám első ízben. A teljes fényben jól láttam, hogy gyönyörű kék szemének fehérjét vérerek hálózák be.

– Féltestvérek vagyunk, Gallus.

– Akkor is. Egy vérből származunk, és csak ez számít. Ez fűz Constantiushoz is. És téged hozzám. Isten arra választott ki bennünket, hogy egyháza ügyét intézzük a földön.

Mikor ezt kimondta, csodaszép leány lépett csendesen a szobába. Gallus nem vett tudomást jelenlétéről, tehát én sem. Folytatta a beszédet és az ivást, miközben a lány szeretkezett vele. Azt hiszem, soha életemben nem éreztem ilyen kellemetlenül magam. Igyekeztem nem odanézni. A mennyezetet bámultam, aztán a padlót. De tekintetem mégis folyvást bátyámra tévedt, aki elnyújtózott a kereveten, alig mozdult, míg a lány kimondhatatlanul ügyesen és gyengéden tett a kedvére.

– Constantius bármit teljesít, amit csak kérek. Mert ezt jelenti a vér. És a hűgára is hallgat, a feleségemre. Nincs hozzá hasonló nő a világon. Tökéletes feleség,

nagyszerű császári hitves. – Változtatott helyzetén a pamlagon, szétvetette a lábát.

– Remélem, te is jó házasságot kötsz, mert tudod, ez nagyon fontos. Constantiusnak van még egy húga, Heléna. Sokkal idősebb nálad, de ez nem számít, a vérről van szó. Lehetséges, hogy feleségül adja hozzád. Az is meglehet, hogy téged is megtesz Caesarnak, mint engem. Szeretnéd?

Kis híján eleresztettem a kérdést a fülem mellett, mert tekintetem mindig arra tért vissza, amit az a lány művelt. Oribasius sokszor ugrat azzal, hogy túlságosan szemérmes vagyok. Talán igaza van. Annyi bizonyos, kivert a veríték az ideges feszültségtől, míg Gallus kéjtelmesen néztem.

– Nem... – dadogtam. – Cseppet sem vágyom arra, hogy Caesar legyek. Csak a tudomány érdekel. Ez tökéletesen boldoggá tesz.

– Mindenki hazudik – jegyezte meg szomorúan Gallus. – Még te is. Tulajdon húsom és vérem. Egyébiránt nagyon kicsi az eshetősége annak, hogy trónra kerülhess. Nagyon kicsi. Enyém a Kelet, Constantiusé a Nyugat. Rád nincs szükség. Van a házában lány?

– Egy – válaszoltam idegesen.

– Egy! – Hitetlenkedve ingatta fejét. – És a barátod? Akinek a házában élsz?

– Oribasius.

– A szeretőd?

– Nem!

– Ezen már gondolkodtam. De hiszen abban sincs semmi. Nem vagy te Hadrianus. Nem számít, mit csinálsz. Bár, ha a fiúkat szereted, azt ajánlom, erre a célra tarts rabszolgákat. – Politikailag föltöbb veszedelmes viszonyt folytatni olyan férfival, aki magasabb társadalmi osztályhoz tartozik.

– Engem nem érdekel... – kezdtem, de ő ügyet sem vetve közbeszólásomra, egyre csak mondta a magáét:

– Rabszolgák a legjobbak erre a célra. Különösen istállófiúk és lovászok. – Kék szeme felcsillant egy pillanatra: arca gonosz kifejezést öltött. Nyilván az volt a szándéka, hogy felélessze bennem a macellumi tisztáson lejátszódott jelenet emlékét.

– De viselkedésed mindig rangodhoz illő legyen. Egyedüli tanácsom számodra, sőt mondhatnám, figyelmeztetésem, nemcsak mint bátyád, hanem mint uralkodó...

Elhallgatott, s mély lélegzetet vett. A leány teljesítette feladatát. Felkelt, s fejét lehajtva, megállt Gallus előtt. Az elbűvölő mosollyal fekvé maradt, majd hirtelen felemelte kezét, s teljes erejéből arcul csapta. A lány az ütéstől megtántorodott, de meg se mukkant. Bátyám intett neki, mire csendesen eltávozott.

Gallus felém fordult, s úgy folytatta a félbeszakadt mondatot, mintha közben mi sem történt volna.

–... figyelmeztetek, hogy semmi esetre sem szabad találkoznod azzal a mágussal, Maximusszal. Épp elég szóbeszéd jut a fülembe arról, hogy már nem vagy hívő.

Tudom, ez nem igaz. Hogy is lehetne? Nagy Constantinus házából származunk, s ő egy sorban áll az apostolokkal. Mi Isten választottjai vagyunk. De akkor is... – ásított, végignyúlt a pamlagon. – Akkor is... – ismételte, s lehunyta a szemét. Egy percig várok, hogy folytassa, de már aludt.

Ismét megjelentek az eunuchok. Az egyik selyemtakarót borított Gallusra, a másik kivitte a bort. Úgy végezték feladatukat, mintha teljesen hétköznapi este szemtanúja lettem volna; valószínűleg így is volt. Amint Gallus részeg horkolását meghallottam, lábujjhegyen távoztam hálósobájából.

(-)

JULIANUS

AUGUSTUS

Mióta csak eszemet tudom, folyton hallom, mi megy végbe a Szent Palota eunuchi lakosztályaiban. Én azonban nem sokat adok a szóbeszédre, mivel magam is sokszor voltam mindenféle mendemondák szereplője, többnyire teljesen alaptalanul. Megvallom, nem az vezetett, hogy meggyőződjem a híresztelések valóságáról, de Oribasius erősködött, nézzük meg saját szemünkkel, mi a helyzet. Csuklyás öltözéket kerítettem magamnak, Oribasius pedig szíriai kereskedőnek álcázta magát, haját beolajozta, csigákba bodorította, és álszakállt ragasztott. Felsőhajtottam. A császárt mindig meglopják, akik szolgálják.

Cimbalmok szólaltak meg. Iskola-gárdisták vonultak be hosszú sorban, megálltak Phalarisz előtt, tisztelegtek előtte az előírásos császári tisztelgés groteszk utánzásával. Dühösen talpra ugrottam, de Oribasius visszanyomott a helyemre. Phalarisz fenséges mozdulattal fogadta a tisztelgést. Constantius sem fogadhatta volna szebben. A katonák ezután elfoglalták helyüket a fal mellett, és vezetőjük jeladására szerelmi éneket adtak elő. Az igazi csúfság azonban még hátra volt.

Ötven rosszul öltözött ifjú vonult be a terembe. Félszeg mozdulataik és ijedt arcuk mutatta, hogy fogalmuk sincs róla, miért vannak itt. Az egyik gárdista egy fiút térdre parancsolt Phalarisz előtt. A többiek ugyanezt cselekedték. Az eunuch ezután intett nekik, hogy üljenek le az előttünk üresen álló széksorba. Elszörnyülködtem. Ezek a fiúk semmiképpen sem hivatásos szórakoztatók. Külsejük szerint munkások, iparosok, amilyeneket mindenütt lát az ember az utcán, árkádok alatt, amint megmegfordulnak a csinos lányok után. Kisvártatva ugyanannyi fiatal lányt tereltek a helyiségbe. Körülöttünk az “udvar barátai” elégedetten lélegzettek fel. Csodaszép lányok voltak, s láttam az arcukról, hogy szörnyen meg vannak rémülve. Miután lassú lépésben körüljárták a termet, rájuk parancsoltak, hogy üljenek le a földre a fiatal emberek mellett, ők is rendes utcai öltözéket viseltek, nem lehettek sem prostituáltak, sem hivatásos szórakoztatók. Észrevettem, hogy az eunuchok éppannyira gyönyörködtek a lányokban, mint a többi férfi körülöttem. Ez meglepett,

de Oribasius azt állítja, hogy a nők utáni vágy igen erős az eunuchokban, különösen olyanoknál, akiket a pubertás kor után heréltek ki. Az impotencia nem zárja ki az érzékiséget.

Zenészek vonultak be, játszani kezdtek, és szíriai táncosok mutattak be akrobatikus táncszámokat. Azt hiszem, kitűnően. Elképesztően gyors mozdulatokkal szökelltek a levegőbe, és rafináltan érzéki lejtéssel forgatták a kelyhet, mely “művészetük” lényeges kelléke volt. Míg minden szem rájuk szegeződött, megérintettem annak a fiúnak a vállát, aki pontosan előttem ült. Idegesen megrázkódott, majd ijedtségtől sápadtan fordult hátra. Világos bőrű, szürke szemű, makedón fiú volt. Nagy tenyere munkától kérges, körme fekete szegélyes a szennytól, fémműves inasnak néztem, tizenhét év körüli lehetett.

– Mit kívánsz, uram? – kérdezte rémülten.

– Miért vagy itt?

– Nem tudom, uram.

– S hogy kerültél ide?

– Azok... – az iskola-gárdistákra mutatott. – Munkából mentem haza az ezüstpiacról, utamat állták, és kényszerítettek, hogy ide jöjjenek velük.

– És nem mondták meg, miért?

– Nem, uram. Mit gondolsz, megölnek bennünket? – Nincs annál iszonyúbb rémület, mint az, mikor azt sem tudja az ember, hol van, és mi vár rá.

– Nem! – feleltem határozottan. – Nem lesz bántódásod.

A szíriai táncosok után következő számot egyiptomi papnőknek öltözött leányok adták elő, Szüra istennő szolgálóihoz hasonló jelmezben. Bár sok szertartásos taglejtést felismertem, úgy vélem, nem igazi papnők voltak, hanem prostituáltak, és az erotikus szent táncokat adták elő, eltúlzott formában. Lényegében véve az egész műsor paródia volt. A misztériumok minden fokozatát szerepeltették, beleértve a termékenység ceremóniáját, a fából készült phalloszokkal. Erre az “udvar barátai” eget verő tapsban törtek ki, az eunuchok viszont csak sóhajtozva vigyorogtak. Bár Szüra istennő kultusza nem áll közel szívemhez, mélységesen sértett, hogy gúnyt űznek a misztériumokból.

Mikor a “papnők” tánca véget ért, néhány jól megtermett gárdista intett az idecsődített leányoknak és fiúknak, hogy párosával vonuljanak fel a pamlagon heverő eunuchok előtt, olyasféleképpen, mint ünnepnapon szokás vidéken. Rövid ideig járkáltak így szorongva, kényszeredetten. Ekkor Phalarisz magához intett a sorból egy leányt meg egy fiút. Ez jeladásul szolgált a többi eunuchnak, hogy mindegyik válasszon egy párt a maga számára. Dühös gúnárok módjára sziszegtek.

Phalarisz hirtelen a leány után kapott, és lerántotta válláról a ruhát, amely lecsúszott egészen a térdéig. A körülöttem ülők izgatottan lihegtek. A döbbenettől mozdulni sem tudtam. Mikor a lány ismét magára próbálta kapni ruháját, Phalarisz

ismét megragadta, a hitvány anyag elhasadt, és a kezében maradt. A leány, mint valami remegő áldozat, meztelenül állt mindenki szeme előtt, s kezével takarta el mellét. Phalarisz most a fiúhoz fordult, s hasáig húzta fel a tunikáját. Hangos nevetés tört ki, mert a fiún a tunika alatt nem volt semmi. Phalarisz ezután maga mellé rántotta mindkettőjüket. Az egyik halálsápadt, a másik vérvörös volt zavarában. Phalarisz kövér karjával egymáshoz szorította őket.

Eközben a többi eunuch is levetkőztette prédáit, senki sem állt ellen, csak az egyik ifjú csúszott ki engedetlenül az eunuch szorításából, mire egy gárdista kardlappal nagyokat vert a fenekére. A többi megadta magát.

Míg mindezt néztem, úgy éreztem, mintha már lett volna részem hasonló élményben, bár korántsem ilyen undorító formában. A förtelmes jelenetben volt valami döbbenetesen ismerős vonás. Csak jóval később ismertem fel: gyerekek bontják ki ilyen mohón a becsomagolt ajándékokat. Az eunuchok úgy tépték le a ruhát áldozatukról, mint a gyerekek a csomagolást az új játékról, és kíváncsian szedik szét, mi lehet belül. Az eunuchok vastag ujjai úgy tapogatták az idegen testeket, mint a játékszereket; különösen izgatta őket a nemiség, férfi és női egyformán. Képzeljének el ötven óriás kisgyermeket, akik tetszésük szerint játszadózhatnak, s akkor fogalmuk lesz arról, mit láttam azon az éjszakán.

Ki tudja, meddig ültem volna ott, szinte kövé meredve az iszonyattól, ha fel nem fedezem a fiút, akivel az imént beszéltem. Egy eunuch ölében feküdt, és egy rémült leány mézet csöpögtetett a hasára, miközben az eunuch folyton tapogatta, a jóég tudja, miféle förtelemre készülődve. Ezzel betelt a pohár.

A terem közepére rohantam. Az egyik gárdista vállon ragadott. E pillanatban fejemről lecsúszott a csuklya. Meglátták az arcomat. A zene elhallgatott, egyik hangszer a másik után némult el. Senki nem mozdult, hang sem hallatszott, csak az idehurcolt fiatalok bámultak rám értetlenül és eltompulva. Az első sorban ülő tribunusnak intettem, ő volt a legmagasabb rangú a társaságban. Reszketve tisztelgett előttem. A fiúkra meg a lányokra mutattam, és olyan halkaji, hogy csak ő hallhatta, ennyit mondtam:

– Küldd haza őket!

Aztán Phalariszra mutatva megparancsoltam:

– Tartóztasd le az eunuchokat. A jelenlevő gárdistákat tartsd szobafogságban.

Olyan halálos csendben, aminőt még életemben nem tapasztaltam, Oribasius kíséretében elhagytam a termet.

Oribasius úgy véli, hogy túlzott jelentőséget tulajdonítok ennek az ügynek, nőtlenségem miatt. Pedig nem ez az oka. Egy törvényes társadalom alapja az, hogy senki (félig-férfi legkevésbé) nem kényszerítheti rá akaratát vagy hatalmát az állam egy másik polgárára. Ha a társaság prostituáltakkal szórakozott volna, akiknek ez ellen nincs kifogásuk, nem léptem volna fel az eunuchok ellen. De ami azon az

éjszakán és számos hasonló éjszakán történt, s aminek szemtanúja voltam, az törvényellenes kegyetlenkedés volt.

(-)

JULIANUS

AUGUSTUS

Április elején csak úgy mulatságból összehívtam a püspököket a palotába. Elvégre én töltöm be a Pontifex Maximus tisztét, minden vallási kérdés az én hatáskörömbé tartozik, bár sosem lennék oly vakmerőségre képes, mint Constantius, aki a 355. évi milánói zsinaton kijelentette a püspököknek: “Az én akaratom lesz cselekedeteitek útmutatója!”

A Daphné-palotában fogadtam a galileánusokat. Korona volt a fejemen, kezemben a birodalmi alma. (A galileánusokra mindig nagy hatással van a hatalom szertartásos bemutatása.) Emlékezetes esemény volt. Csaknem ezer püspök gyűlt össze azokkal együtt, akiket számkivetésből hívtam vissza. Ennek eredményeképpen sok püspöki székben ketten is ülnek. Ez természetesen ádáz viszálykodás között zajlik le, mivel a Názáreti papjai nem tűnnek ki a szelídség erényében. A püspökök eleinte láthatóan féltek tőlem, én azonban hamarosan megnyugtattam őket. Kijelentettem, nem vagyok üldözője senkinek, bár előttem sokan tűntek ki kegyetlenségben, és nemcsak császárok... Azokra a harcias püspökökre céloztam, akik erőszakkal pusztították el ellenségeiket.

– Senkit nem érhet bántódás részemről a hite miatt. – Kijelentésem után engedett a feszültség, de továbbra is gondterhelt arcok fordultak felém. – Természetesen én is szeretnék meggyőzni benneteket az igazamról. Mivel azonban az igazság világos, mint a nap, ha nem akarjátok látni, hát nem látjátok. Azt azonban nem türhetem, hogy továbbra is, mint annyi éven át, bántalmaztatok másokat. Nem óhajtom felsorolni mindazt a bűnt, amit elkövettetek vagy elnéztetek: gyilkosságokat, rablást, gazságot, ami inkább az erdők vadjához, semmint püspökökhöz méltó. Akkor is, ha nem az igaz Istent szolgáljátok. – Vastag iratcsomót tartottam fel. – Íme, a legutóbbi időben elkövetett bűneitek. Megöletési kérelmek, vagyonok igénylése... Ó, mennyire óhajtjátok a földi gazdagságot! Pedig vallásotok azt prédikálja, hogy ne kövessetek el jogtalanságot, ne ítélkezzetek mások fölött, ne halmozzatok fel vagyont, még kevésbé lopjatok. Arra tanítottak benneteket, hogy semmit ne tekintsetek magatokénak, s csak azzal törődjete, hova kerültök a túlvilágon. Mégis ékszerekkel pompáztok, fényűző öltözéket viseltek, óriás bazilikákat emeltek, még itt a földön, nem a túlvilágon. Azt tanítják nektek, hogy a tényleges vagy vélt sérelmet ne toroljátok meg, mert vétek rosszért rosszal fizetni. Ti mégis viszálykodtok, harcoltok egymás ellen, törvényellenesen megkínózzátok és megölitek azokat, akik nincsenek egy véleményen veletek. Nemcsak az igaz vallást veszélyeztetitek, hanem az állam

biztonságát is, melynek legmagasabb hivatalát én viselem az ég akaratából. Ti nem vagytok méltók még a Názáretihez sem. Ha nem tudtok élni könyveitek előírásai szerint, sőt készek vagytok késhez és méreghez folyamodni (arra utaltam, hogy Athanasius méreggel gyilkolta meg Ariust), mi egyebek vagytok, mint elszánt hipokriták?

Szavaimat mindvégig moraj kísérte, de erre kitört a hamisítatlan galileánus zenebona... Ordítóztak, fel-alá rohangáltak, öklüket rázták nemcsak felém, ami felségsértés, hanem egymás felé is, márpedig ez örültség, mert egy táborba kellett volna tömörülniük a közös ellenséggel szemben. Szólni próbáltam, de nem hallották a szavamat, holott erős hangomat a szabad ég alatt egy egész hadsereg megérti. Az iskola-gárda tribunusa kétségbeesve tekintett felém, de intettem neki, hogy ne lépjen közbe.

Végül akkorát bömböltem, mint Mithrasz bikája:

– Még a frankok és a germánok is meghallgatták a szavamat!

Ez hatott, ráeszméltek, hol vannak.

Ezek után én lettem a szelídség maga. Elnézést kértem, amiért nyers hangon szóltam hozzájuk. Csak azért történt, mert annyira tiszteletben tartom a Názáreti szavait, valamint a zsidók törvényeit, melyet ő, zsidó létére, csak még magasztosabbá akart tenni. Erre ismét felmordultak. Majd közöltem velük, hajlandó vagyok helyet biztosítani a Názáretinek a többi isten között, csakúgy mint Iszisznek vagy Dionüszosznak; de akik a világegyetem egyedüli teremtőjét tisztelik, semmiképpen sem fogadhatják el, hogy e vidéki csodatevő azonos a Teremtővel. Mielőtt ismét kitört volna a majomzsivaj, harsányan kijelentettem:

– Annyit azonban hajlandó vagyok elismerni, hogy ő is megnyilvánulása az Egy igaz Istennek, betegek gyógyítója, miként Aszklépiosz, s éppen ezért készséggel tisztelem őt.

Majd megismételtem, amit már február negyediki ediktumomban írásba foglaltam. Általános vallási türelemhez kell tartani magunkat. A galileánusok tetszés szerint cselekedhetnek egymás között, de nem üldözhetik egymást, még kevésbé a hellénistákat. Figyelmeztettem őket, hogy kevesebb mohósággal gyűjtsék a vagyont. Azt elismertem, bizonyára nehézséget okoztam azzal, hogy visszakövettem tőlük templomainkat, de ők sem átalították súlyos helyzetbe hozni bennünket, mikor azokat elrabolták tőlünk. Majd megemlítettem: ha ők nem beszélnek majd olyan lenéző megvetéssel ősi mítoszainkról – például arról, hogy Kronosz felfalta gyermekeit –, akkor mi is elnézőbbek leszünk hármas istenségük és a szüztől született fiú iránt.

– Végül is művelt emberek vagyunk, tudnunk kell, hogy a mítosz mindig jelképe valaminek. Szerepük a játékhoz hasonló, amit fogzás idején adnak a gyermeknek. A felnőtt ember tisztában van vele, hogy a játékló nem igazi ló, de a kisdud elméjében felidézi a ló fogalmát. Mikor Zeusz szobra előtt imádkozunk, bár a szobor hú mása

róla alkotott elképzelésünknek, a szobor mégsem isten, csak a jelképe. Minthogy valamennyien papok vagyunk, egymás között őszintén és felnőttes módjára tárgyalhatunk ezekről a kérdésekről.

– Azt kérem tőletek, legyen gondotok rá, hogy a városokban békesség legyen. Ha mégsem teszitek, én, aki a legfőbb hivatalt viselem, kénytelen leszek megfegyvelmezni benneteket. Semmi félnivalótok nincs azonban tőlem, mint Pontifex Maximustól, ha tisztos magaviselettel engedelmeskedtek az állam törvényeinek, és vitáitokat lefolytatjátok anélkül, hogy tűzhöz és késhez nyúlnátok, mint a múltban. Hirdessétek a Názáreti igéit, és akkor békén megleszünk egymással. Ti azonban nem éritek be ezekkel az igékkel, hanem mindennap hozzátesztek valamit. Kicsinyesen bíráljátok a hellenizmust, kisajátítjátok ünnepeinket, szertartásainkat, s teszitek mindezt egy zsidó nevében, aki ezeket nem is ismerhette. Megraboltok bennünket, eltaszítottok magatoktól, s közben ama Cyprianus kihívó szavait idézitek, melyek szerint üdvösséget csak a ti hitetek ad. Azt kell tehát hinnünk, hogy az emberiség ezer nemzedéke, közöttük Platón és Homérosz, elkárhozott csak azért, mert nem azt a zsidót imádta, aki állítólag isten volt. Egy embert, aki nem is létezett a világ keletkezésekor. Azt akarjátok elhíttetni velünk, hogy az Egy igaz Isten nemcsak “féltékeny”, mint a zsidók állítják, – hanem gonosz is. Rendkívüli önámítás kell ahhoz, hogy valaki mindezt elhiggye. De nem azért vagyok itt, hogy bíráljalak benneteket, hanem hogy békességre szólítsalak fel. Ne feledjétek, e hatalmas, csodálatos világ más istenek adománya, és más, sokkal bonyolultabb a filozófiája is, mely a természet sokrétűségét tükrözi.

Egy agg püspök felugrott. Egyszerű öltözéket viselt, mely inkább szent emberre, semmint egyházfejedelemre vallott.

– Csak egyetlen Isten létezik! Egy és csakis egy, az idők kezdetétől fogva! – kiáltotta vékony, de határozott hangon.

– Ezzel egyetértetek. De sokféle formában nyilatkozhat meg, tetszése szerint, éppen azért, mert mindenható.

– Az egy Istennek nincs több alakja, csak egy!

– Ki az egy Isten? Az, aki a zsidók szent könyvében szerepel?

– Az, Augustus. Volt, van és lesz.

– És mit mond Mózes „A törvény summája” című könyvében? “Semmit se tegyetek az igéhez, amelyet én parancsolok nektek, se el ne vegyetek abból...” És nem átkozott-e meg mindenkit, ki nem tartja be ama törvényeket, melyeket ő Istentől kapott?

Erre csend következett. A püspökök ravasz emberek lévén, tisztán látták, hogy csapdát állítottam nekik, de nem szólhattak másként, mint szent könyvük értelmében, melynek e része semmi kétértelműséget nem tartalmaz.

– Mindaz, amit Mózesről idéztél, nemcsak igaz, hanem örökérvényű is.

– Helyes – szoltam, s bezartam a csapdat –, de akkor miert masitjatok meg ti a torvény szavat? Ezerfele módon torzítottátok el nemcsak Mózeset, hanem a Názáretit is, és ezt folytatjátok, amióta az istenkáromló tarzusi Pál kijelentette: “Mert a törvény vége Krisztus” – Nem vagytok ti se héberek, se galileánusok, csak egyszerűen opportunisták.

Erre kitört a vihar. A püspökök felugráltak, összevissza kiáltoztak szent idézeteket, sértéseket, fenyegetéseket. Egy pillanatig azt hittem, nekem támadnak trónszékemben, de még dühükben is mértéket tartottak.

Felálltam és a hátsó ajtó felé tartottam. A püspökök ügyet sem vetettek rám, tovább szidalmazták egymást és engem. Már majdnem az ajtónál voltam, amikor az agg püspök, aki az imént vitába szállt velem, utamat állta. Marisznak hívták, Chalcedon püspöke volt. Sosem láttam még ekkora gyűlöletet emberi arcon.

– Átkozott! – sipította, s csaknem az arcomba köpött. A gárdisták tribunusa kardot rántott, de intettem, hogy maradjon a helyén.

– Általad talán, de nem Isten által – feleltem szelíden, sőt mondhatnám galileánus szellemben.

– Aposztata! – vágta arcomba a szót.

Mosolyogtam. – Nem én vagyok az, hanem te. Én akként imádkozom, amint az emberek az idők kezdetétől fogva. Te hagytad el nemcsak a filozófiát, hanem magát Istent is.

– A pokol tüzében fogsz égni!

– Vigyázz, öreg, ti forogtok veszedelemben. Ne gondoljátok, hogy az a néhány nemzedék, amely a Názáreti halála óta szállt sírba, többet számít az örökkévalóságban, mint egy röpke pillanat. A múlt még nem szűnik meg azzal, hogy nem vesztek róla tudomást. Amiben ti hisztek, az gonosz. Ti a megosztást, a kegyetlenséget, a babonaságot választottátok. Nos, nekem az a szándékom, hogy véget vetek a betegségnek, kimetszem a daganatot, és megerősítem a birodalmat... Most pedig menj az utamból, öregem, adj helyet.

De nem lépett arrébb, hanem pontosan elémm állott. Ebben a pillanatban odaszólt nekem a gárdista tribunus:

– Vak ez az ember, Augustus.

Az öreg bólintott:

– Az vagyok. És örülök, hogy nem látlak, Aposztata.

– Imádkozz a Názáretihez, hogy adja vissza a látásodat. Ha szeret, könnyen megteheti. – Ezzel megkerültem, és tovább mentem. A vak aggastyán sziszegő hangot hallatott, mint az asszonyok szokták, amikor azt hiszik, rossz szellem van a közelükben. Keresztet is vetett a homlokára. Én pedig azt a jelet mutattam feléje, amely elriasztja az ártó szellemet. Természetesen nem láthatta.

JULIANUS

AUGUSTUS

Végül sor került arra, hogy megfelelő áldozatot mutassak be Apollónnak: ezer fehér madarat. Ez csaknem az egész napot lefoglalta. Utána betértem a templomba, hogy orákulumot kérjek. Feltettem néhány kérdést, melyeket itt nem jegyzek fel, de a papnő nem válaszolt. Csaknem egy óráig mély hallgatásba merült. Amikor végre megtörte a csendet, az isten hangja szólt belőle: “Csont és tetem. Nem hallanak engem. Vér folyik a szent forrásból.” Csak ennyi. De nekem elég volt, tudtam, mi a teendőm. Mikor kiléptem a templomból, nagy tömeget találtain a kapu előtt. Megtapsoltak. Megálltam, és az út túloldalán álló csontházra tekintettem, mely minden romlás okozója. Nagybátyámhoz fordultam:

– Azt kívánom, hogy holnapra távolítsák el ama galileánus Babylass csontjait.

– Eltávolítani Babylast? – nagybátyám rosszkedvűen fogadta intézkedésemet. – De hiszen ez egyike leghíresebb szentélyeiknek. Egész Ázsiából tódulnak ide az emberek a szent..., illetve a püspök maradványaihoz.

– Ezután is mindenki megérintheti őket, bárki, aki óhajtja. Csak nem itt, nem Daphnéban, mert ez Apollón szent helye.

– Ebből baj lesz, Augustus.

– Lehet. De még nagyobb baj lesz, ha Apollón szavának nem engedelmességek.

Nagybátyám komoran meghajolt, átvágott az úton, és bement a csontházba.

Éppen beszállni készültem hordszékembe, mikor a tömeg első sorában zsidó vének csoportjára lettem figyelmes. Intettem nekik, hogy jöjjenek közelebb. Egyikük történetesen pap volt; évődve kérdeztem tőle:

– Miért nem csatlakoztatok hozzám, mikor bemutattam az áldozatot?

– Az Augustus bizonyára tudja, hogy ezt mi nem tehetjük. – A pap merev volt, kísérői idegesek. Császári elődeim sokszor mészároltattak le zsidókat, mert nem voltak hajlandók részt venni az állam vallási szertartásaiban.

– De nyilván ti is többre becsülitek Apollónt... annál! – S a tér túloldalán álló csontházra mutattam. Az öreg mosolygott:

– Az Augustus nyilván azt is tudja, hogy ez is ama kevés dolog közé tartozik, amelyre nem kényszerítettek bennünket.

– De nekünk legalább az ellenségünk közös – mondtam elég hangosan, annak tudatában, hogy körülöttünk mindenki hallja, és szavaimat hamarosan ismételtetik majd a birodalom egyik végétől a másikig. Az öreg nem felelt, csak mosolygott, én pedig így folytattam: – Ti is bemutatnátok néha áldozatot. A ti istenetek igaz isten.

– Augustus, mi csak egyetlen helyen mutathatunk be áldozatot. A jeruzsálemi templomban.

– De azt lerombolták.

- Ezért nem mutatunk be többé áldozatot.
- És ha újjáépítenék a templomokat?
- Akkor hálaáldozattal mondanánk köszönetet a mi Istenünknek.

Mire beszálltam hordszékembe, félig készen állt a tervem.

- Keress fel engem Antiochiában – mondtam az öreg zsidónak.

A Názáreti megjövendölte, hogy a zsidók temploma mindörökre elpusztul: halála után Titus valóban fel is égette. Ha én most újjáépíttetem, a Názáreti hamis prófétának bizonyul. Örömmel adtam hát ki a parancsot, hogy építsék újjá a templomot. Továbbá nem is találhatnék a galileánusokkal szemben jobb szövetségeseket a zsidóknál, akik iszonyodva tapasztalják napról napra, hogy szent könyvüket eltorzítják az istenember követői.

(-)

Libanius: Az emberi társadalom sajátságos vonása, hogy úgyszólván soha nem folyamodik preventív intézkedésekhez a katasztrófa elhárítására, akkor sem, ha teljesen nyilvánvaló a közlő veszedelem. Mikor elmaradt a márciusi esőzés, mindenki tudta, hogy rossz lesz a termés: májusban világosan látták, hogy szűkösen leszünk élelemmel, és júniusra biztosra vehető az éhínség. Sokszor felmerült ez a kérdés a szenátus vitáiban, a piacon a nép alig beszélt másról, mint a vészes szárazságról, mégsem történt semmi. Fel sem merült az a gondolat, hogy más országokban gabonát kellene vásárolni. Mindnyájan tisztán láttuk, aminek be kellett következnie, mégsem cselekedett senki. Az ilyen dolgokban könyörtelen állandóság tapasztalható, amely méltán képezhetné egy filozófus vizsgálódásainak tárgyát. Julianust balsorsa hozta Antiochiába éppen abban az időszakban, mikor az ínség bekövetkezett. Nem hibáztatható sem a szárazságért, sem a városatyák mulasztásáért, az antiochiaiak mégis (címerükül joggal választhatnák a bűnbakot) őt okolták az éhínségért.

Azt állították, hogy tekintélyes hadseregének elszállásolása és élelmezése hajtotta fel az árakat, és ez vonja el előlük az élelmet. Bizonyos cikkekben valóban így volt, a legfontosabb élelmiszer, a gabona tekintetében azonban nem: a hadsereg gabonaszükségletét egyenesen Egyiptomból hozták be. A város lakossága azonban kárörömmel szidalmazta Julianust. Mért? Meletius püspök kinyilatkoztatta, hogy Julianus sorsa beteljesült, amikor szent Babylas maradványait eltávolíttatta Daphnéból. Ez a sajátságos álláspont meglep. Meletius azt is állítja, hogy a lakosság azon a napon fordult szembe Julianusszal, amikor bezáratta a katedrálist. Ezt sem hiszem. Természetesen akadtak, akik megbotránkoztak, de az antiochiaiak sohasem voltak hitbuzgó keresztények; nem buzgók ezek semmiben sem, csak az élvezetek hajhászásában. Mivel pedig nem akarták vállalni a felelősséget az éhínségért, inkább

Julianusra háritották, aki különben is nevetségessé vált szemükben az örökös áldozataival meg az ősi szertartások nagyszabású felélesztésével.

Megvallom, már akkoriban is éreztem, hogy ezt a dolgot eltúlozza Julianus. Daphnéban egyszer ezer fehér madarat áldozott, a jóég tudja, mibe kerülhetett! Aztán száz ökröt áldoztak Zeusznak, később négyszáz tehenet Kübelének. Ez különben is botrányos ügy volt. Az utóbbi években Kübelé szertartásai magántermészetűvé váltak, minthogy sok szertartás sérti az emberek erkölcsi érzékét. Julianus nyilvánossá tette a szertartásokat, és mindenki megbotránkozott, amikor a vallási előírás szerint száz ifjút megkorbácsoltak a papnők. Sokat ártott az ügynek, hogy az ifjak éppenséggel nem vallásos érzésből vetették alá magukat a szertartásnak, hanem pusztán a császár kegyeit keresték, a papnők viszont csaknem kivétel nélkül az újonnan felavatottakból kerültek ki. Mindez a szerencsétlen következménnyel járt, hogy több ifjú súlyosan megsérült, a papnők közül pedig igen sok elájult a vér látványától. A befejező szertartások obszcénitásban fulladtak. Julianus azonban kérlelhetetlen állhatatossággal haladt tovább az útján, mivel szerinte nem számít, milyen riasztóan hat manapság egyik-másik szertartás; valamennyi azt a célt szolgálja, hogy az emberiségnek ki kell engesztelnie az isteneket. Minden ősi szertartásban fellelhető belső logikája és hatóereje. Véleményem szerint Julianusnál egyetlen nagy hiba volt: a túlzott sietség. Mindent egyszerre akart helyreállítani. Néhány hónap alatt akarta megtenni az utat visszafelé Augustus korába. Ha évek állnak rendelkezésére, bizonyára sikerül felújítania a régi vallásokat. A nép áhítozik erre. A kereszténység nem nyújt nekik eleget, bár mondhatom, a galileánusok szemérmetlen vakmerőséggel használják fel a maguk céljaira szent szertartásainkat és ünnepeinket. Ez félreérthetetlen jegye annak, hogy a kereszténység hamis hit, időleges emberi alkotás és nem a természetből fakadt az örökkévalóság számára.

A kereszténység törekvése kezdettől fogva arra irányult, hogy csillapítsa az emberek halálfélelmét. Az Eggyel való egyesülésre irányuló örök emberi vágyat azonban nem tudják kielégíteni, ennek a módját nem találták meg. Mi elérjük ezt misztériumainkkal, amit a keresztények irigyelnek tőlünk. Hajlandó vagyok annyit elismerni a keresztényekről, hogy az ő tanításuk is egyike a tudáshoz vezető utaknak. Azt azonban semmiképp sem fogadom el, hogy ez az egyetlen út, amint ők hirdetik. Ha így lenne, miért vesznek át oly mohón annyi mindent tőlünk? De mindennél jobban zavar az a különös lemondó reménytelenség, amivel az evilági életet kezelik, meg az érthetetlen lelkesedésük a túlvilágért. Természetesen, az örökkévalóság sokkal nagyobb szabású, mint egy ember életének rövid szakasza. De teljesen az örökkévalóság gondolatában élni – ez korlátozza a lelket és nyomorúságossá teszi a mindennapi létet, mert az ember tekintetét állandóan máshova szegzi, nem erre a gyönyörű világra, hanem ama sötét kapura, amelynek küszöbét egy napon valamennyien átlépjük. A keresztények gondolkodásának középpontjában a halál áll,

csaknem annyira, mint a régi egyiptomiaknál. Eddig még nem sikerült köztük egyet is találnom – még kedvenc tanítványom és jóbarátom, Basilius sem kivétel –, aki hitéből örömet és megkönnyebbülést merített volna. Egyiküknél sem találtam meg azt az érzést, hogy egy a teremtéssel, hogy örömét leli abban, ami megteremtetett; vagyis azt az örömet, melyben mindenki részesül, aki Eleusziszban átéli azokat a napokat és éjszakákat. Engem zavar a keresztény érzésvilág szigora. Helytelenítem, hogy elvetik ezt a világot az utána következőért, amelynek létezése, hogy tapintatosan fejezzem ki magam, nem teljesen bizonyos. És szembe kell szállni velük dölyfösségük miatt is, amely szerintem sokszor az örülettel határos. Azt állítják, egyetlen út van, egyetlen kinyilatkoztatás: az övék. Hangzatos intelmeikben sehol nem fedezhető fel Platón bölcsességének szerénysége, sem a test és szellem ősi világának öröme, amelyet Homérosz énekelt meg. Kezdetől fogva az átok és a szemrehányás a keresztény stílus leggyakoribb eleme, és ezt a zsidóktól örökölték, akiknek emberi és szellemi fegyelmezettsége bámulatos ugyan, de az örökös keserűség valósággal gúzsbaköti őket.

Nem látom, mi jó származhat valaha is a kereszténységből, bármennyit olvaszt is magába ősi szokásainkból és bármennyire igyekszik is saját céljaira felhasználni a hellén szellemet és logikát. Afelől most már nincs kétségem, hogy végül a keresztények emelkednek felül. Julianus volt végső reménységünk, de túl korán szállt sírba. Valami hatalmas és ártalmas erő lépett e régi világ életébe. Szomorúan gondolok Szophoklész szavaira: “örök törvény a halandók életében, hogy ha valami nagy dolog megvalósul, mindig átok kíséri.”

Figyelemre méltó, hogy ez a halálkultusz éppen akkor ver gyökeret, mikor barbárok gyülekeznek határaink körül. Valahogy összeillik a kettő: ha már a mi világunk bukásra ítéltetett (s bizonyos vagyok benne, hogy így van), akkor azoknak az örökösei, akik e csodálatos civilizációt létrehozták és nagyszerű művészetet teremtettek, ne értsenek a művészethez, imádjanak egy halottat, vessék meg ezt az életet egy ismeretlen örökkévalóság kedvéért, mely ama sötét ajtón túl vár rájuk. De íme, beleestem régi hibámba, a szószátyárságba. Valósággal szónoklatot tartottam, holott maradnom kellett volna a témánál: Julianus Antiochiában.

A nép nemcsak tékozlónak és nevetségesnek tartotta Julianus folytonos áldozati körútjait. A gall csapatok viselkedése is általános felháborodást keltett, mert azok minden áldozatnál megjelentek, mintha az isteneket tisztelnék, pedig valójában csak a lakomát várták, amelyen felhabzsolták a gőzölgő húst. Abban a pillanatban, hogy Julianus elhagyta a templomot, a katonaság felfalta az áldozati állatokat és utána döntötték magukba az italt: eszméletlenségig! Mikor egy-egy magatehetetlen, holtrészeg légionáriust végighurcoltak az utcán, az emberek megjegyezték: “Ismét imádkozott a császár!” Ez nem nagyon vált a hellenizmus javára Antiochia lakosai előtt, mert azok minden bűnre hajlamosak, de soha nem isszák le magukat és

mélységesen lenézik, aki megteszi.

A templom felégetése ügyében lefolytatott perek is szembefordították a várost Julianusszal. Nekem akkor quaestori minőségemben bárki másnál inkább módomban volt betekinteni az ügybe. Julianus őszintén meg volt győződve róla, hogy a keresztények gyűjtogattak, bár ezúttal (valószínűleg) ártatlanok voltak. Hosszú évek múltán alkalmam volt beszélgetni Apollón úgynevezett papjával, és akkor elmondta nekem, amit annak idején az ítélőszék előtt elhallgatott.

Október huszonkettedikén, nem sokkal azután, hogy Julianus elhagyta a templomkörzetet, megérkezett Aszklépiadész filozófus abban a reményben, hogy még találkozhat a császárral. Mivel már nem találta ott, bement a templomba és ajándékként Caelestis istennő remek kis ezüst szobrát helyezte el Apollón lábánál, a fából készült korláton belül. Számos mécsest is gyűjtött, körberakva velük a szobrot. Ezek után távozott. Ez alkonyatkor történt. Éjfél előtt a kialvó mécsesek szikrát vetettek, s ettől meggyulladt a fakorlát. Száraz időszakban történt, szeles éjszakán és a cédrusfa korlát nagyon régi, száraz volt. Kigyulladt a templom. Ha ez az ostoba fajankó közli az igazságot Julianusszal a letartóztatások előtt, minden bajt megelőz, de a szerencsétlen éppúgy félt a hellénista császártól, mint a keresztényektől.

Gyászos eset volt. Szerencsére nem került sok ember életébe. A keresztényeket nem érte súlyosabb veszteség, mint a katedrális bezárása. Később a püspökök népes küldöttsége kereste fel Julianust azzal a panasszal, hogy súlyos sérelmeket okoz nekik, mire a császár kissé ironikusan válaszolt:

– De hiszen nektek kötelességetek türelemmel viselni az efféle “üldözéseket”. A másik orcátokat is oda kell nyújtatnotok, mert így parancsolja nektek a ti istenetek.

(-)

JULIANUS

AUGUSTUS

A jövődő nyilván tudni akarja, miért török be Perzsiába. Bizonyos vagyok benne, hogy e pillanatban is igen sokan nem fogják fel, mit próbálok megvalósítani. Azt persze természetesnek veszik, hogy védelmezzük határainkat, sőt időnként új tartományokat csatolunk hozzá. Salutius és irodalmár kísérőink tudják, miként kezdődött ez a háború, de biztosra vehetem, hogy sem Nevittának, sem Arintheusnak halvány fogalma sincs arról, miért szálltam hadba Szapor ellen. Nem is törődnek vele. Nyilván azt hiszik, zsákmányt vagy katonai dicsőséget hajszolok, mivel nekik csak ez a fontos. Nos, magamról sem állíthatom, hogy nem adok a világi dicsőségre, meg is vetem magam érte, de nem emiatt kezdtem el ezt a háborút. Perzsia (vagy Parthia, mint ünnepélyesen nevezni szoktuk, utánozván őseinket) mindenkor hagyományos, ősi ellensége volt Rómának. Megesett, hogy egy-két nemzedéken át békében éltünk, általában azonban folytonosan összecsaptunk, mióta a Mithridatész

ellen vívott harcok négy évszázaddal ezelőtt Parthia határáig terjesztették ki a római birodalom területét.

A jelenlegi háború szinte lényegtelen dolog miatt tört ki. Vagy harminc évvel ezelőtt egy Metradorus nevű kalandor expedíciót indított Indiába. India királya ünnepélyesen fogadta és bőkezű ajándékokat küldött általa Constantinus császárnak. Amint most az összefüggéseket keresem, rájöttem, hogy ez a Metradorus nem mindennapi hazug csaló volt. Hazatérvén, átnyújtotta Constantinusnak India ajándékait, de úgy, mintha azok a saját ajándékai lettek volna. Aztán megijedt, hogy Constantinus talán rossz néven veszi, amiért India királya semmit sem küldött neki. Ezért kijelentette, hogy a király is küldött általa rendkívül gazdag ajándékokat, de útközben rátörtek a perzsák és Szapor nevében mindent elkoboztak tőle.

(-)

JULIANUS AUGUSTUS

Az elém vezetett perzsa foglyok lovaskatonák voltak. Alacsony, inas férfiak, arcszínük ólmosbarna. Ormiszda tolmácsolt. Azonnali halálos ítéletet vártak, de félelemnek nyoma sem volt rajtuk. Egy szólt valamennyiük nevében: valóságos szóáradatban. Mikor már nem bírta lélegzettel, megkérdeztem Ormiszdát, mit mondott.

Ormiszda vállat vont:

– Tipikus perzsa. – Ormiszda éppen görögös hangulatban volt. – Azt reméli, megfulladunk kevélységünkben, meg rászakad hadseregünkre a hold az égről, és darabokra zúzza, meg hogy a sivatagok valamennyi törzse egyszerre támad fel ellenünk, még Indiából és Kínából is és lemészárolnak bennünket. Ez a jellegzetes perzsa szónokiasság csupa nagyhangú túlzás, különösen a metaforáik fantasztikusak.

Elnevettem magam. A perzsa szónokiasság mindig mulattatott. A keleti emberek beszédét a szertelenség jellemzi. Még hivatalos diplomáciai levelezésük is gyakran érthetetlen a túlzottan cikornyás szóvirágaival, amelyekkel még Pindaroszon is túltesznek.

Ormiszda hasonló hangnemben válaszolt. A perzsák megvetően hallgatták. Jóképű férfiak, selymes, hegyes szakállt viselnek, szemöldökük többnyire összenőtt. Csillogó fekete szemük tekintete igen kifejező. Szigorú étrendjüknel fogva igen karcsúak. Csak akkor esznek, ha éhesek, de mindig keveset. Bort nagyon ritkán fogyasztanak. Túlzásba csak egyetlen téren esnek (a bőbeszédőséget leszámítva): bolondulnak a nőkért. Mindegyiknek annyi ágyasa van, amennyire anyagilag telik nekik. Fiúkkal nem szeretkeznek. Személyes dolgaikat illetően nagyon tartózkodók és szégyenletesnek tartják, ha felnőtt férfi mások szeme láttára végzi szükségletét, örömmel venném, ha hadseregem példát venne róluk ebben. Sok kitűnő

tulajdonságuk van, mégsem szeretetre méltóak. Kihívóak, dicsekvők és élvezettel kegyetlenkednek. A nemesek zsarnokoskodnak az alacsonyabb rendűekkel, a rabszolgákról nem is szólva, mert azokat kényre-kedvre kínozzák és gyilkolják; a gyámoltalannak nincs része törvényes védelemben, a jótékonyaságról fogalmuk sincs. Törvényeik is kegyetlenek. Például, ha főbenjáró bűnért elítélnék valakit, nemcsak őt, hanem egész családját is kivégzik.

(-)

Priscus: Ezen a helyen a herculanusok átkaroló hadmozdulatot hajtottak végre, hogy a petulansok könnyű fegyverzetű cohorsai áttörhessenek... – és így tovább. Anatolius olyan bővületbe esett katonai tapasztalataitól, hogy nem volt szívem kinevetni miatta, amint végigvezetett a poros terepen, ahol még mindig ott heverték a perzsa tetemek. Különös jelenségre lettem figyelmes. A perzsa holttestek a forró napsütésben nem indulnak rögtön oszlásnak, mint az európaiak. Ilyen hőségben európai halotton két nap múlva már a teljes oszlás jegyei észlelhetők. Perzsákon semmi. Kiszáradnak, megkeményednek, akár a cserzett bőr. Meg is kérdeztem egyszer Oribasiust, mi ennek az oka; azt felelte, hogy a táplálkozási mód. Szerinte mi túl sok bort iszunk és túl sok gabonafélét fogyasztunk, a perzsák viszont keveset esznek, nem olyan bőségesen, mint mi, és főleg datolyán meg lencsén élnek. De láttam én nagyon karcsú gall holttestet is; sok sovány fiatalember volt közöttük. Nyilván ezek is tartózkodtak a mértéktelen evéstől, mégis éppúgy oszlásnak indultak, mint a kövérek. Rejtélyes dolog, nem értem.

(-)

Priscus: Nem sokkal éjfél előtt Julianus vizet kért, Callistus hozott neki. Éppen inni készült, mikor sebéből alvadt, sötét vércsomó buggyant ki, nyomában friss vér tört elő buzogva. Feljajdult és pusztá tenyerét a sebre tapasztotta, mintha képes volna visszatartani távozó életét. Elájult. Az orvosok igyekeztek elállítani a vérzést. Sikertelenül: egy idő múlva csak úgy magától szűnt meg a vérömlés.

Julianus néhány percig lehunyt szemmel feküdt és csak gyengén lélegzett. Mai napig is emlékszem, hogyan tapadt mellére a szőrzet az alvadt vérben, mint az elejtett állaté. Ma is emlékszem, milyen élesen ütött el napbarnított nyakának színe márványfehér törzsétől. Még ma is emlékszem arra az ostoba fémdarabra, mely átfúrta oldalát, s arra is, hogy ez járt az eszemben: ilyen apró semmiség vet véget egy ember életének, sőt jelen esetben megváltoztatja a világ folyását, a történelmet. Julianus ismét felnyitotta szemét.

– Vízet! – suttogetta.

Callistus segített, fogtuk a fejét, míg ivott. Ezúttal nem tiltották az orvosok. Mikor kiürítette a serleget, Maximusra és rám nézett, mintha valami rendkívül érdekes közlendő jutott volna eszébe.

– Igen, Julianus – szólt hozzá Maximus és mohón leste szavát. – Nos?

Julianus azonban közben mást gondolhatott, fejét rázta, megint lehunyta szemét és egész természetesen köszörülte torkát. A következő pillanatban már halott volt. Callistus hirtelen elengedte az elernyedtestet és rémült kiáltással félreugrott. A holttest súlyosan hanyatlott hátra. Az egyik napbarnított kar lelógott az ágyról. Az orozslánbőr vérben ázott. Ennek soha többé senki nem veszi hasznát, gondoltam eltompultan, mikor az egyik orvos kijelentette:

– Az Augustus halott.

Callistus hangosan zokogott, a süketnéma, mint valami állat, vinnyogott az ágy lábánál. Maximus kínlódva hunyta le szemét. Nem kellett jövőbelátás ahhoz, hogy tudja: számára is leáldozott a nagyság időszaka.

Elküldtem Callistust Salutiusért. Míg érkezésére vártunk, az orvosok eltávolították a dárdát Julianus holttestéből. Kértem őket, hogy megtekinthessem. Eközben érkezett meg Salutius. Egy pillantást vetett a holttestre, aztán Callistushoz fordult:

– Azonnal értesíts mindenkit, hívd össze a haditanácsot.

Maximus hangosan, de dallamosán feljajdult és kirohant a sátorból. Később közölte velem, látta, amint Nagy Sándor és Julianus szelleme összeölelkezik a levegőben, nem nagy távolságra a sátor földjétől. A látvány nagy elragadtatására szolgált.

Az orvosok köpenyt borítottak a holttestre és eltávoztak. Velük együtt a süketnéma is, de őt soha senki nem látta többé. Kettesben maradtunk Salutiuusszal a sátorban.

Megmutattam a lándzsafejet, melyet még mindig kezemben tartottam:

– Ez okozta a halálát.

– Tudom.

– De ez római dárda...

– Látom...

Összenéztünk.

– Hát akkor ki ölte meg? – kérdeztem. De Salutius nem válaszolt, félrehajtotta a sátorlapot. Odakint már gyülekeztek a főtisztek a forró szélben imbolygó fáklyafényben. A gyantás füst marta a szememet. Még mielőtt Salutius kilépett társai közé, megkérdeztem:

– Tudta azt Julianus, hogy római dárda sújtotta?

– Lehetetlen, hogy ne tudta volna – mondta vállat vonva Salutius és kilépett a sátorból

(-)

Priscus:

Mostanában azonban sokat töprengek Julianus haláláról. Nyilván igazad volt, amikor azt állítottad, hogy saját emberei közül ölte meg valaki. De ki? És hogyan? Különös gonddal tanulmányoztam utolsó naplójegyzeteit. Úgy látom, Julianus kezdettől fogva sejtette, hogy életére törnek, és hogy Victor áll az összeesküvés élén. Igaza volt-e Julianusnak? És ha igaza volt, hogyan történt a gyilkosság?

Körülbelül tíz évvel ezelőtt Julianus szolgájától, Callistustól kaptam egy siránkozó hangú ódafélét a császár haláláról. Valamennyiünknek küldött belőle egy példányt. Én azonban elmulasztottam megköszönni a szerzőnek a figyelmességét, őszintén szólva, Callistus tökéletesen kiesett emlékezetemből egészen addig, míg ismét elő nem vettem a feljegyzéseket, s rá nem jöttem: ha valaki tudja, miképpen halt meg Julianus, az csakis a szolga lehet, aki mellette tartózkodott, amikor megsebesült.

Callistus természetesen esküdözött, hogy nem látta, honnan érte urát a halálos csapás. Akkor azonban minden oka megvolt rá, hogy hazudjék: a keresztények hamarosan eltették volna láb alól, ha bármelyiküket belekeveri az ügybe. Mint olyan sokan, Callistus is a hallgatás mellett döntött? De vajon most nem lehetne-e őszinte vallomásra bírni? Hiszen az akkori főnemeseik közül senki sincs már az élők sorában.

Beletelt néhány hét, míg sikerült megtudnom, hogy Callistus jelenleg Philippopoliszban lakik, írtam neki és választ kaptam tőle. Múlt hónapban felkerestem. Most pedig pontosan beszámolok arról, amit mondott. Mielőtt bármit felhasználsz belőle, azt tanácsolom, írásban kérj erre engedélyt Callistustól. Döbbenetes történet, veszedelmes róla tudni is, hát még megírni. *Magam is nyomatékosan kérlek, hogy semmi körülmények között ne említsd a nevemet, ha esetleg írnál erről.*

Fárasztó és unalmas volt az utazás Philippopoliszba, csupa adószedő meg diakónus között. Odaérkezve egyenesen egy hajdani tanítványom házába mentem, aki kedvesen szállást ajánlott nekem, ami azért is nagy megtakarítás, mert itt a fogadósok mind megrögzött tolvajok. Annak, hogy szinte egy évezrednek tűnő ideig tanítottam, ma már talán csak egyetlen előnye van: bármerre megyek, mindenütt találok régi tanítványt, aki szívesen lát vendégül. Ezért merek utazásra vállalkozni.

Megkérdeztem házigazdám, tud-e valamit Callistus felől (én magam semmi egyébire nem emlékszem, csak a zokogása van a fülemben, Julianus halálos ágya mellett).

– Én nem érintkezem vele – válaszolta fitymáló hangon, mert sokat ad a saját előkelőségére. – Úgy mondják, tekintélyes vagyona van, sokan keresik a barátságát, de én nem tartozom közéjük.

– Honnan származik a vagyona?

– Kereskedelmi képviselők, császári adományok. Állítólag ügyes üzletember.

Mint tudod, itt született, apja rabszolga volt egyik unokatestvérem házában. Csak néhány évvel ezelőtt tért haza, nem sokkal Valentinianus császár halála után. Állítólag befolyásos pártfogói vannak az udvarban. Többet nem tudok mondani.

Callistus valóban gazdag, háza sokkal nagyobb és fényűzőbb, mint néhai tanítványomé. Lélegzetelállítóan elegáns szír lakáj kísért két hatalmas udvaron át a kis félhomályos átriumba, ahol Callistus várakozott rám. Rendkívül udvarias fogadtatásban részesültem, de vadidegen állt előttem. Képtelen vagyok emlékezni a régi Callistus külsejére, ma azonban jó megjelenésű, középkorú férfi, és valóságos koránál jóval fiatalabbnak látszik. Nyilván sok időt fordít a külsejére: sűrű haját ügyesen festi, teste karcsú, modora valamivel simább a kelleténél, nyilván értesz engem.

– Milyen öröm, hogy ismét találkozhatunk, kedves, jó Priscusom! – köszöntött, mintha bizalmas barátságban lettünk volna egymással és egyenrangúak is. Üdvözlését azzal az óvatos szerénységgel viszonztam, mellyel a szegénység szokott adózni a vagyonnak. Természetesnek vette hódolatomat. Hellyel kínált, s maga töltötte ki a bort, legalább ennyiben gyakorolta régi foglalkozását.

Egy ideig csak arról folyt a társalgás, ki él, ki halt meg régi ismerőseink közül. Persze, a mi korunkban több köztük a halott: Nevitta, Salutius, Sallustius, Jovianus, Valentinianus, Valens. Victor azonban ma is szolgálatot teljesít Galliában, Dagalaif pedig Noricumban. Arintheus mostanában vonult nyugalomba, Konstantinápoly külterületén lakik, és ivásnak adta magát. Végre Perzsiára terelődött a szó, ifjúságunk idejére (helyesebben az én esetemben férfikorom delének boldog napjaira). Meggyászoltuk a halottakat. Most tértem rá Julianus halálának kérdésére. Közöltem Callistusszal szándékodat. Közömbös udvariassággal hallgatta. Ekkor szóba hoztam, hogy birtokodban vannak emlékiratai. Azt felelte, tudomása volt róla, hogy a császár ilyen írásművön dolgozik és sokszor tűnődött rajta, mi történhetett a feljegyzésekkel. Megmondtam. Mosolygott. Majd megjegyeztem:

- És megvannak persze személyes napló jegyzetei is.
- Napló? – kérdezte meglepődve Callistus.
- Az. Titkos napló. A császár ugyanabban a ládikóban tartotta, amelyben emlékezéseit őrizte.
- Erről nem tudtam.
- Meglepő dolgok vannak benne.
- Bizonyára – mondta Callistus homlokát ráncolva.
- A császár tudta, hogy életére törnek. Az összeesküvők is ismeretesek voltak előtte. – Callistus modorában valami arra készített, hogy megkockáztassam ezt a hazugságot.
- Összeesküvők? Nem voltak összeesküvők. Az Augustust egy perzsa lovas ölte meg.

– És miért nem vette fel a jutalmát a nagykirálytól?

– Ő is eleshetett – vont vállat Callistus.

– De miért volt annak a perzsa lovasnak római dárdája?

– Csatában gyakran fordul elő, hogy az embernek eltörik a fegyvere és olyankor felkapja valamelyik halottét vagy sebesültét. Lehet az saját bajtársa, lehet ellensége. Mindegy. Azt a fegyvert ragadja föl, amelyik éppen a keze ügyébe esik. Hidd el, én ott voltam az Augustus mellett és láttam azt a perzsát, aki ledöfte.

Ez váratlanul ért. Meglepődve kérdeztem:

– Hogy lehet ez? Mikor Julianus megkérdezte tőled, láttad-e a támadóját, azt felelted, hogy nem láttál semmit.

Callistus nem jött zavarba:

– Pedig valóban láttam a perzsát. És meg is mondtam az Augustusnak, hogy láttam.

– Maximus és az én jelenlétemben azt állítottad, nem láttad, ki döfte le.

Callistus higgadtan fejét rázta:

– Sok idő telt el azóta, Priscus. Emlékezetünk sem olyan jó, mint valaha.

– Ezzel azt akarod állítani, hogy az én emlékezetemben a hiba?

Udvarias kézmozdulattal válaszolt, majd kijelentette:

– Elvégre egyikünk sem fiatal már.

Másfelől igyekeztem hozzáférközni:

– Nyilván te is hallottad a szóbeszédet, hogy egy keresztény katona ölte meg a császárt.

– Hallottam, természetesen. De én...

–... ott voltál. Hogyne. És tudod, ki ölte meg.

Callistus arca nem árult el semmit. Képtelenség volt leolvasni róla, mire gondol. Nyilván ezért is vitte olyan sokra az üzleti életben. Aztán megkérdezte:

– Miről volt tudomása a császárnak? – Most nyers és érdes lett a hangja és egyszeriben eltűnt az a közömbös, udvarias modor, amelyet eddig színlelt.

– Victorról tudott.

Callistus bólintott:

– Gondoltam. Sőt Victor is biztosra vette.

– Ez azt jelenti, hogy tudomásod volt az összeesküvésről?

– Hogyne.

– Te is benne voltál?

– Nagyon is. Tudd meg, hát az igazat Priscus – most megint nyájasan mosolygott rám. – Igen, tudd meg. Én voltam Julianus császár gyilkosa.

Hát tessék, a rejtély megoldása. Callistus mindent elmondott nekem. A világ kimagasló hősei közé sorolja magát: ő a kereszténység meg nem énekelt felszabadítója. Beszélgetés közben felalá járkált, ömlött belőle a szó. Most akarta

kárpótolni magát azért, hogy csaknem húsz esztendeig hallgatnia kellett. Én voltam az első közönsége.

Titkos összeesküvést szöttek akkor Antiochiában, melynek élén Victor állt. Arintheus, Jovianus, Valentinianus és kívülük még körülbelül húsz fontos katonai személy vett részt benne, természetesen valamennyi keresztény. Esküvel fogadták, hogy Julianus nem tér élve haza Perzsiából. De mert annyira népszerű volt az európai csapatok között, gondosan meg kellett rendezni a halál természetesnek tűnő körülményeit.

Victor jelölte ki Callistust Julianus mellé testőrnek és személyes szolgájának. Először arra oktatták ki, hogy mérgezze meg a császárt, ez azonban nem látszott keresztülvihetőnek. Julianus kitűnő egészségi állapotban volt, köztudomásúan mértékletesen étkezett, s ha hirtelen éri a halál, az feltétlenül gyanút ébresztett volna. Megpróbálták kelepcebe csalni a perzsákkal szövetkezve. Julianus leírta, hogy ez kudarcra végződött. Ekkor határozták el: csatában kell meghalnia. Csakhogy remek katona volt: bátor, talpraesett, óvatos és előrelátó. Már-már kétségbeestek az összeesküvők, de akkor Callistusnak pokolian agyafűrt ötlete támadt.

– A marangai csata után elszaggattam mellvértjének tartószíjait – diadalmasan csillogott Callistus szeme, mikor erre emlékezett. – Szerencsénkre másnap ránk támadtak a perzsák, és a császár kénytelen volt páncél nélkül harcba bocsátkozni. Mind a ketten belekeveredtünk egy visszavonuló perzsa csapatba. A császár már-már visszafordult, de én odakiáltottam neki: “Erre, uram, erre!” Odairányítottam, ahol a legádázabbul folyt a harc. Egy pillanatig azt reméltem, végeznek vele a perzsák. De nem, rettegtek tőle: menekültek, amint felismerték. És ebben a pillanatban döbbsentem rá, hogy Isten engem választott ki a bosszúállás eszközéül. – Hangja lehalkult, állat felszegte. – Körülfogtak bennünket. A császár maga elé emelte pajzsát és utat próbált vágni magának a lovak és lovasok gomolygó összevisszaságában. Hirtelen balra fordult, felegyenesedett a kengyelben, hogy a perzsák feje felett áttekinthesse a helyzetet. Ez volt a döntő pillanat. Krisztushoz fohászkodtam, hogy adjon erőt nekem, s beledöftem dárdámat a császár oldalába.

Callistus elhallgatott, nyilván csodálkozó felkiáltást várt. De csak érdeklődve tekintettem rá; mindössze ennyivel szoktam jutalmazni kiváló hallgatóimat, akiknek sikerül lekötöniük figyelmemet.

– Folytasd, kérlek – mondtam udvariasan.

Callistus kissé kiábrándulva vállat vont:

– A többit már tudod. Az Augustus csak akkor vette észre, hogy megsebesült, mikor már megfutottak a perzsák. – Mosolyogva tette hozzá: – Sőt még melegen meg is köszönte nekem, hogy mindig a közelében maradtam.

– Szerencséd volt, hogy nem gyanított semmit. – Ezt mondtam neki, de nagyon is gondolkodóba estem, vajon tudta-e az igazságot Julianus, vagy sem. Végül már csak

ez a megfejthetetlen rejtély.

– De végül is mit számít a halál? – kérdezte Callistus és ezzel egyszeriben elvesztette minden becsülésemet, amelyet legalább a gazságával kivívott. Szamár! Még vagy egy órát locsogott. Elmondta, hogy Victor pályázott a császárságra, de mikor belátta, hogy szándékát nem tudja megvalósítani, Jovianust juttatta a bíborhoz. Mikor pedig a törhetetlen akaraterejű Valentinianus került Jovianus helyére, ez véget vetett Victor becsvágyó álmainak. Callistust azonban mindenki bőkezűen megfizette, ő pedig a pénzt ügyesen forgatta és ma dúsgazdag ember. De boldog csak akkor lenne, ha az egész világ ismerné titkát. Gyötrődik amiatt, hogy az ismeretlenség homálya borítja, holott úgy érzi, dicsfényt érdemelne.

– Feltétlenül közöld Libaniusszal az igazságot. Az ember végrehajtja, amire született. – Istenfélő képet vágott. – Büszke vagyok, amiért döntő szerepet játszottam Róma történetében. – Bal felé fordította fejét hogy háromnegyed profilban lássam, az ismert mellszobrot utánozva: íme, a második Brutus. Majd sietve hozzátette: – Erre természetesen engedély kell a császári palotából, addig Libanius semmit sem tehet közzé. Fogalmam sincs, hogy ebben a kérdésben ma milyen politikát követnek. Valentinianus alatt esküvel kellett titoktartást fogadnom.

– Tehát Valentinianusnak is tudomása volt a szerepedről?

– Hogyne. Ezért kaptam tőle a sómonopóliumot Thrákia területére. Cserében hallgatást parancsolt. Hallgattam is egészen a mai napig. Mégis azt remélem, már a történelem érdekében is, hogy nyilvánosságra hozhatjuk ezt az egész ügyet.

Callistus meghívott vacsorára, de nem óhajtottam elfogadni. Azt feleltem: mennem kell. Kikísért a vestibulumba. Maga volt a megtestesült udvariasság és tapintat, még akkor is, mikor szemrehányóan megemlítette, hogy meg sem köszöntem dicsőítő megemlékezését Julianusról, holott elküldte nekem.

Mentegetőztem, amiért ezt elmulasztottam, de azért megkérdeztem:

– Hogy voltál képes ilyen szeretettel emlékezni arra, akit te öltél meg?

Callistus őszinte csodálkozással bámult rám:

– De hiszen csodáltam, bámultam őt mérhetetlenül! És mindig hihetetlenül kedvesen bánt velem. Szívemből szólt mindaz, amit írtam róla. Mert én jó keresztény vagyok, vagy legalábbis erre törekszem. Nincs is nap, hogy ne imádkoznék a lelkéért!

